

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ХІМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ”

ПРАВОПИС І ВІДМІНЮВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ ЛЮДЕЙ

Методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни
„Українська мова за професійним спрямуванням”
для студентів II–III курсів усіх спеціальностей

Затверджено на засіданні кафедри
історії та українознавства.
Протокол № 9 від 14.07.13.

Дніпропетровськ ДВНЗ УДХТУ 2013

Правопис і відмінювання власних назв людей: методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни „Українська мова за професійним спрямуванням” для студентів II–III курсів усіх спеціальностей / упор. Л.М. Кулакевич. – Д. : ДВНЗ УДХТУ, 2013. – 24 с.

Укладач Л.М. Кулакевич, канд. філол. наук

Відповідальна за випуск Н.А. Ковальова, канд. іст. наук

Навчальне видання

Методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни „Українська мова за професійним спрямуванням” для студентів II–III курсів усіх спеціальностей.

Правопис і відмінювання власних назв людей

Укладач КУЛАКЕВИЧ Людмила Миколаївна

Редактор Л.М. Тонкошкур
Коректор Л.Я. Гоцуцова

Підписано до друку 19.11.2013. Формат 60×84 1/16. Папір ксерокс. Друк ризограф. Ум.-друк. арк. 1,07. Облік.-вид. арк. 1,1. Тираж 50 прим. Зам. № 61. Свідоцтво ДК № 303 від 27.12.2000.

ДВНЗ УДХТУ, 49005, м. Дніпропетровськ-5, просп. Гагаріна, 8.

Видавничо-поліграфічний комплекс ІнКомЦентру

ЗМІСТ

ПРАВОПИС І ВІДМІНЮВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ ЛЮДЕЙ.....	3
Відмінювання прізвищ.....	3
Відмінювання і правопис імен.....	7
Особливості утворення та відмінювання форм по батькові.....	10
Вживання кличної форми в назвах осіб.....	11
Правопис слов'янських прізвищ українською мовою.....	13
Вживання назв осіб за професією, посадою, науковим ступенем, званням.....	15
Вживання форм давального відмінка (директору чи директорові).....	20
Практичні завдання.....	21
Підсумкові запитання.....	24
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	25

ПРАВОПИС І ВІДМІНЮВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ ЛЮДЕЙ

Відмінювання прізвищ

Невід'ємною частиною наукового і ділового стилів є вживання власних назв людей в адресах, у посиланнях, при звертанні в усному мовленні, тому слід знати особливості їх правопису та відмінювання.

Українські прізвища вимовляються і передаються на письмі за правилами вимови та за загальними нормами українського правопису. При відмінюванні прізвищ важливо пам'ятати такі моменти:

1 За типом відмінювання усі прізвища умовно можна поділити на дві групи: іменникові та прикметникові.

2 Прізвища іменникового типу відмінюються за зразком іменників відповідної відміни і групи (I, II, III відміни; тверда, м'яка, мішана групи). До цієї групи належать прізвища, що походять від імен та загальних назв без зміни їх форми (*Комашка, Галушка, Кочерга, Вітер, Лях, Журавель, Куліш*), а також прізвища з суфіксами *-ак, (-як), -ань, -ар, -ач, -евич, -ейко, -ець, -ник, -чук, -унь, -ун, -ик, -ич, -чак, -еня, -єня* та ін. (*Савченко, Коваленко, Масич, Ситар, Щербак, Лизун, Скрипник, Романюк, Вовчук, Зубеня, Сергієня*) і прізвища, утворені складанням основ різних частин мови (*Рябошапка, Заплюйсвічка, Лизогуб, Підкуймуха, Тягнирядно, Держибаба, Живодер, Стрижикурка*).

3 Усі прізвища іменникового типу (незалежно від способу творення), що закінчуються на *-а (-я)* в чоловічому і жіночому роді, відмінюються як іменники і відміни, при цьому чоловічі і жіночі прізвища мають однакові

відмінкові закінчення. У прізвищах цього типу в давальному та місцевому відмінках однини приголосні г, к, х, чергуються із з, ц, с.

Тверда група

Н.	Теліга	Морока	Сосюра	Голота
Р.	Теліги	Мороки	Сосюри	Голоти
Д.	Телізі	Мороці	Сосюрі	Голоті
З.	Телігу	Мороку	Сосюру	Голоту
О.	Телігою	Морокою	Сосюрою	Голотою
М.	при Телізі	при Мороці	при Сосюрі	при Голоті
К.	Теліга (Теліго)	Морока (Мороко)	Сосюра (Сосюро)	Голота (Голото)

М'яка група

Н.	Головня	Куція
Р.	Головні	Куції
Д.	Головні	Куції
З.	Головню	Куцію
О.	Головнею	Куцією
М.	при Головні	при Куції
К.	Головня (Головне)	Куція (Куціє)

Мішана група

Семенча	Тараща
Семенчі	Таращі
Семенчі	Таращі
Семенчу	Таращу
Семенчею	Таращею
при Семенчі	при Таращі
Семенча (Семенче)	Тараща (Тараще)

4 Прізвища іменникового типу, що закінчуються на твердий чи м'який приголосний, на -й та на -о (з попереднім приголосним), у чоловічому роді відмінюються як іменники другої відміни відповідної групи (*Масич, Коваленко, Пушкар, Орел* та ін.):

Тверда група

Н.	Васейко	Арманд
Р.	Васейка	Арманда
Д.	Васейку, Васейкові	Арманду, Армандові
З.	Васейка	Арманда
О.	Васейком	Армандом
М.	при Васейку, Васейкові	при Арманду, Армандові
К.	Васейко (Васейку)	Арманд (Арманде)

М'яка група

Н.	Борисовець	Калмацуй
Р.	Борисовця	Калмацуя
Д.	Борисовцю, Борисовцеві	Калмацюю, Калмацуєві
З.	Борисовця	Калмацуя
О.	Борисовцем	Калмацуєм
М.	при Борисовцю, Борисовцеві	при Калмацюю, Калмацуєві
К.	Борисовець (Борисовцю)	Калмацуй (Калмацюю)

Мішана група

Н.	Антоневич	Дорош
Р.	Антоневича	Дороша
Д.	Антоневичу, Антоневичеві	Дорошу, Дорошеві
З.	Антоневича	Дороша
О.	Антоневичем	Дорошем

М.	при Антоневичу, Антоневичеві	при Дорошу, Дорошеві
К.	Антоневич (Антоневичу)	Дорош (Дороше, Дорошу)

5 Чоловічі прізвища із суфіксом -яр та частина з суфіксом -ар відмінюються як іменники м'якої групи (*Дігтяр, Золяр, Бондар, Крамар, Пушкар, Свічкар, Кобзар*), але *Гайдар, Гончар* відмінюються за типом твердої групи (*Гайдар – Гайдара – Гайдарові*).

УВАГА! У жіночому роді прізвища іменникового типу на приголосний та на *-о* не відмінюються. Порівняймо:

Н.	Носенко Євген	Носенко Марина
Р.	Носенка Євгена	Носенко Марини
Д.	Носенку (-ові) Євгенові (-у)	Носенко Марині
З.	Носенка Євгена	Носенко Марину
О.	Носенком Євгеном	Носенко Мариною
М.	при Носенкові (-у) Євгені	при Носенко Марині
К.	Носенко (Носенку) Євгене	Носенко Марино

6 При відмінюванні чоловічих прізвищ за типом іменників II відміни відбувається чергування:

а) і в закритому складі чергується з голосними о, е у відкритому складі (*Біловіл – Біволола, Корінь – Кореня, Сивокінь – Сивоконя*);

б) голосні о, е чергуються з нульовим звуком, тобто випадають (*Канівець – Канівця, Вітер – Вітра, Борисовець – Борисовця, Боровець – Боровця*).

7 На відміну від однозвучних загальних назв, що мають у родовому відмінку однини закінчення *-у(-ю)*, прізвища в цьому відмінку закінчуються на *-а(-я)*: *Сергій Вітер – Сергія Вітра, Петро Борц – Петра Борца, Максим Мороз – Максима Мороза, Василь Холод – Василя Холода*.

8 Прізвища прикметникового типу мають закінчення прикметників чоловічого чи жіночого роду відповідної групи – твердої чи м'якої: у чоловічих прізвищах – *-ий(-ій)*, у жіночих – *-а(-я)*.

Значна кількість прізвищ цієї групи мають суфікси *-ськ-, -зьк-, -цьк-* (*Білецький, Білоцерківський, Вишневецький, Збанацький, Корецький, Полховський*).

Тверда група	<u>Чоловічі</u>		<u>Жіночі</u>
Н.	Шовковий	Хоржевський	Шовкова Хоржевська
Р.	Шовкового	Хоржевського	Шовкової Хоржевської
Д.	Шовковому	Хоржевському	Шовковій Хоржевській
З.	Шовкового	Хоржевського	Шовкову Хоржевську
О.	Шовковим	Хоржевським	Шовковою Хоржевською
М.	при Шовковому	при Хоржевському	при Шовковій при Хоржевській
К.	Шовковий	Хоржевський	Шовкова Хоржевська

М'яка група	<u>Чоловічі</u>		<u>Жіночі</u>
Н.	Задорожній	Хатній	Задорожня Хатня
Р.	Задорожного	Хатнього	Задорожньої Хатньої

Д.	Задорожньому	Хатньому	Задорожній	Хатній
З.	Задорожного	Хатнього	Задорожню	Хатню
О.	Задорожнім	Хатнім	Задорожною	Хатньою
М.	при Задорожньому	при Хатньому	при Задорожній	при Хатній
К.	Задорожній	Хатній	Задорожня	Хатня

9 Прізвища з суфіксами *-ов, -ев, -єв, -ин, -ін, -їн* відмінюються за такими зразками:

	<u>Чоловічі</u>		<u>Жіночі</u>	
Н.	Матвеев	Щербаков	Матвеева	Щербакова
Р.	Матвеева	Щербакова	Матвеевої	Щербакової
Д.	Матвееву	Щербакову	Матвеевій	Щербаковій
З.	Матвеева	Щербакова	Матвееву	Щербакову
О.	Матвеевим	Щербаковим	Матвеевою	Щербаковою
М.	Матвееву	при Щербакову	при Матвеевій	при Щербаковій
К.	Матвеев	Щербаков	Матвеева	Щербакова

10 У чоловічих прізвищах на *-ів, -їв* при відмінюванні чергування і з о, е не відбувається, а в жіночому роді такі прізвища взагалі не відмінюються:

Н.	Кравців Гаврило	Кравців Меланія
Р.	Кравціва Гаврила	Кравців Меланії
Д.	Кравціву Гаврилу	Кравців Меланії
З.	Кравціва Гаврила	Кравців Меланію
О.	Кравцівим Гаврилом	Кравців Меланією
М.	при Кравціву Гаврилі	при Кравців Меланії
К.	Кравців Гавриле	Кравців Меланіє

10 У називному відмінку множини прізвища прикметникового типу мають закінчення *-і* (*Дунаєвські, Гайові*), а з суфіксом *-ов, -ев, -єв, -ів, -їв, -ин, -ін, -їн* – закінчення *-и* (*Воронови, Ковальови, Гришини*).

11 Складені чоловічі та жіночі прізвища, утворені поєднанням двох самостійних прізвищ (*Василенко-Полонський, Бестужев-Рюмін, Таволга-Мокрицький*) відмінюються за правилами відмінювання кожної складової частини:

Н.	Шевченко-Грушівський Василь	Шевченко-Грушівська Інна
Р.	Шевченка-Грушівського Василя	Шевченко-Грушівської Інни
Д.	Шевченку-Грушівському Василеві Шевченкові-Грушівському Василю	Шевченко-Грушівській Інні
З.	Шевченка-Грушівського Василя	Шевченко-Грушівську Інну
О.	Шевченком-Грушівським Василем	Шевченко-Грушівською Інною
М.	при Шевченкові-Грушівському Василю при Шевченку-Грушівському Василеві	при Шевченко-Грушівській Інні
К.	Шевченко(-у)-Грушівський Василю	Шевченко-Грушівська Інно

При відмінюванні складених прізвищ слід зважати на те, що коли перша коротка частина складеного прізвища сприймається не як самостійне прізвище, а як прикладка до другого компонента, відмінюється лише друга

частина (*Смаль-Стоцький – Смаль-Стоцького, Сен-Мартен – Сен-Мартена, Драй-Хмара – Драй-Хмари, Яр-Кравченко – Яр-Кравченка, Дольд-Михайлик – Дольд-Михайлика*).

12 Окрему групу складають прізвища іншомовного походження, що закінчуються наголошеними -а, -о чи будь-яким іншим голосним (е, и, і, у) і не відмінюються ні в чоловічому, ні в жіночому роді (*Гюго́, Маларме́, Гейне, Дюма́, Дегá, Норда́у*), прізвища російського та тюркського походження, що закінчуються на -аго, -ово, -их, -и, -швілі, -дзе та ін. (*Жива́го, Дурно́во, Бєлі́х, Плесецьких, Савіних, Огли, Хочка́ржи, Бєшилашвілі, Бєглашвілі, Думбадзе, Амїреджебі*).

Однак іншомовні прізвища, що закінчуються на приголосний, у чоловічому роді відмінюються як звичайні українські прізвища II відміни відповідної групи (*Фройд – Фройда, Люссак – за Люссаком, Ньютон – Ньютона – Ньютоном, Бюффон – Бюффона – Бюффонові*).

Додатково див. правопис [14, с.105-107], словники-довідники Л. Скрипник, Н. Дзятківської [13, с.299-315], Л. Бєля [1], І. Глинського [3], Ю. Федька [10; 11], статті П. Гайдукевича [2], І. Желєзняка, [4], А. Могилу [8]

Відмінювання і правопис імен

Чоловічі та жіночі імена відмінюються як звичайні іменники відповідної відміни та групи (найчастіше I і II відміни).

Чоловічі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на -а, -я, належать до іменників I відміни і відмінюються як звичайні іменники відповідної групи:

<i>Тверда група</i>	<i>М'яка група</i>
Микита	Ілля
· Микити	Іллі
· Микиті	Іллі
· Микиту	Іллю
· Микитою	Іллею
· при Микиті	при Іллі
· Микито	Ілле, Ілле
·	
·	
·	
·	

Чоловічі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на -о, -й, на твердий чи м'який приголосний, належать до іменників II відміни і відмінюються за такими зразками:

<i>Тверда група</i>		
<i>Мішана група</i>		
Данило	Тарас	Тиміш
· Данила	Тараса	Тимоша

Данилу, Данилові
Данила
Данилом
при Данилові
Даниле

Тарасу, Тарасові
Тараса
Тарасом
при Тарасові
Тарасе

Тимошу, Тимошеві
Тимоша
Тимошем
при Тимошеві
Тимоше

М'яка група

Андрій
Андрія
Андрію, Андрієві
Андрія
Андрієм
при Андрієві
Андрію

Ігор
Ігоря
Ігорю, Ігореві
Ігоря
Ігорем
при Ігореві
Ігоре

Василь
Василя
Василю, Василеві
Василя
Василем
при Василеві
Василю

Більшість жіночих імен мають закінчення -а, -я і змінюються як іменники і відміни відповідно твердої чи м'якої групи.

Тверда група

Людмила
Людмили
Людмилі
Людмилу
Людмилою
при Людмилі
Людмилу

Ольга
Ольги
Ользі
Ольгу
Ольгою
при Ользі
Ольго

Мілена
Мілени
Мілені
Мілену
Міленою
при Мілені
Мілено

М'яка група

Стефанія
Стефанії
Стефанії
Стефанію

Майя
Майї
Майї
Майю

Даная
Данаї
Данаї
Данаю

Стефанією при Стефанії Стефаніє	Майєю при Майї Майє	Данаєю При Данаї Данає
.		
.		
.		
.		

Останнім часом у документах фіксуються дві форми одного імені:
Наталя і Наталія, які відповідно мають різні відмінкові закінчення:

Наталя	Наталія
Наталі	Наталії
Наталі	Наталії
Наталю	Наталію
Наталею	Наталією
при Наталі	при Наталії
Наталю	Наталіє
.	
.	
.	
.	

Незначна група жіночих імен у називному відмінку закінчується на приголосний і відмінюються як іменники третьої відміни:

Любов	Нінель
Любові	Нінелі
Любові	Нінелі
Любов	Нінель
Любов'ю	Нінеллю
при Любові	при Нінелі
Любове	Нінеле
.	
.	
.	
.	

При відмінюванні жіночих імен і відміни слід пам'ятати, що кінцеві приголосні г, к, х перед закінченням -і змінюються на з, ц, с (*Інга – Інзі*).

У чоловічих іменах Федір, Прокіп, Антін, Тиміш -і- пишеться тільки в називному відмінку, а в решті відмінків – -о (*Федора, Прокопа, Антона, Тимоша*); в іменах по батькові, похідних від цих імен також пишеться -о (*Прокопович, Антонівна*).

В українській мові, на відміну від російської, подвоєння приголосних в іменах людей трапляється рідко (укр.: *Иполит, Кирило, Сава, Пилип* і рос.: *Ипполит, Кирилл, Савва, Филипп*). Подвоюються здебільшого приголосні в іменах іншомовного походження, запозичених відносно недавно (*Алла, Інна, Ізабелла, Жанна, Емма, Елла, Белла, Геннадій, Аполлон*).

Роздільність вимови йотованих я, ю, є, ї і попереднього твердого приголосного позначається апострофом (*В'ячеслав, Дар'я, Мар'яна, Лук'ян, Валер'ян, Любов'ю*).

Після м'яких приголосних перед я, на відміну від російської мови, в українській мові м'який знак не пишеться (укр.: *Омелян, Уляна, Тетяна* і рос.: *Емельян, Татьяна, Ульяна*).

Додатково див. правопис [14, с.107-110], словники-довідники Л. Скрипник, Н. Дзятківської [13, с.288-296], Л. Белея [1], І. Глинського [3].

Особливості утворення та відмінювання форм по батькові

В українській мові ім'я по батькові утворюється шляхом додавання до основи власних імен чоловічого роду:

а) для жіночого роду суфікса -івна, (-івна – якщо ім'я закінчується на -ій), наприклад: *Тарасівна, Данилівна, Максимівна, Василівна, Андріївна, Олексіївна*;

б) для чоловічого роду суфікса -ович, наприклад: *Тарасович, Данилович, Максимович, Андрійович, Васильович, Ігорович*.

Кілька чоловічих імен по батькові утворюються за допомогою суфікса -ич: *Лука – Лукіч, Луківна і Лукович, Луківна; Кузьма – Кузьміч, Кузьмівна і Кúзьмович, Кúзьмівна; Хома – Хоміч, Хомівна і Хóмович, Хóмівна; Сава – Савич, Савівна, Ілля – Ілліч, Іллівна*.

Як виняток при утворенні імені по батькові від імені Микола використовується основа *Миколай – Миколайович, Миколаївна*, а від імені Григорій – *Григор – Григорович, Григорівна*.

Імена по батькові відмінюються за такими зразками:

При чоловічих іменах

Тарасович	Миронович	Ілліч
Тарасовича	Мироновича	Ілліча
Тарасовичу	Мироновичу	Іллічу
Тарасовича	Мироновича	Ілліча
Тарасовичем	Мироновичем	Іллічем
при Тарасовичу	при Мироновичу	при Іллічу
Тарасовичу!	Мироновичу!	Іллічу!
.		
.		

При жіночих іменах

Тарасівна	Миронівна	Іллівна
Тарасівни	Миронівни	Іллівни
Тарасівні	Миронівні	Іллівні
Тарасівну	Миронівну	Іллівну
Тарасівною	Миронівною	Іллівною
при Тарасівні	при Миронівні	при Іллівні
Тарасівно!	Миронівно!	Іллівно!

Внаслідок змішування засобів української та російської мов в іменах по батькові дуже часто трапляються помилки: потрібно писати і вимовляти не Юр'євич, а Юрійович, не Антоновна, а Антонівна, не Васильовичом, а Васильовичем; у давальному і місцевому відмінках не Петрівній, Петровичеві, а Петрівні, Петровичу.

Додатково див. правопис [14, с.105-107], словник-довідник Л. Скрипник, Н. Дзятківської [13, с.297-298].

Вживання кличної форми в назвах осіб

Оскільки в усному мовленні доводиться часто звертатися до осіб, в українській мові при звертанні слід послуговуватися кличною формою (кличним відмінком). У діловому та науковому стилях клична форма властива тільки іменникам чоловічого і жіночого роду в однині. Іменники середнього роду й іменники всіх родів у множині цієї форми не мають (виняток – *панове*). Не мають також кличної форми займенники та прикметники. При потребі у звертанні використовується називний відмінок однини чи множини. Як і всі відмінки, кличний відмінок утворюється за допомогою відповідних закінчень:

1 Іменники першої відміни в кличному відмінку мають закінчення -о, -е, -є, -ю. Закінчення -о мають іменники твердої групи, а також усі жіночі імена по батькові (*Олено, Ганно, Іванівно, Олегівно, Андріївно, голово*), -е – іменники м'якої та мішаної груп (*Катре, Ілле (Ілле)*), -є – після голосного та апострофа (*Маріє, Дар'є*), деякі іменники м'якої групи мають закінчення -ю (*Наталю, Зою і Зоє*).

2 Іменники другої відміни в кличному відмінку залежно від кінцевої приголосної можуть мати закінчення -у, -ю, -е:

а) закінчення -у мають іменники з суфіксами *-ик, -ок, -ко* (*Марку, керівнику, пакувальнику, замовнику*), іншомовні іменники на *г, к, х* (*маркетологу, філологу, хірургу, олігарху, Джеку, Людвігу, Люку, Генріху*) та іменники з основою на *ч, ш* (*товаришу, викладачу, одержувачу, виконувачу, слухачу* хоч і *Тимóше, Дóроше, Лукáше*); закінчення -у мають також усі імена по батькові для чоловіків (*Максимовичу, Петровичу, Семеновичу*);

б) закінчення -ю мають іменники м'якої групи, частина іменників з суфіксом *-ець* та *-ар* (*вчителю, водію, Василю, Андрію, виконавцю, охоронцю, покупцю, продавцю, іноземцю, лікарю, бібліотекарю*);

в) закінчення -е мають решта іменників, зокрема безсуфіксні іменники твердої групи, частина іменників м'якої групи з суфіксом *-ець* (*хлопче, ченце*) та деякі іменники мішаної групи, зокрема власні назви з основою на ж, дж, і загальні назви з основою на *р, ж* (*друже, професоре, директоре, інженере, Степане, бухгалтере, логісте, ректоре, Олександрє, Богданє, клієнтє, сторожє*).

З іменники жіночого роду третьої відміни в кличному відмінку мають закінчення -є (*Любовє, Есфіре, Нінелє*).

Оскільки є низка спільних для чоловіків і жінок імен, слід уважно визначати потрібне закінчення аби не образити співрозмовника:

чо	<i>Валентине, Олександрє, Ярославє, Валерію, Аврелію, Юлію</i>
ловічі	
жі	<i>Валентино, Олександро, Ярославо, Валеріє, Авреліє, Юліє</i>
ночі	

У звертаннях, що складаються з кількох слів, є свої особливості:

а) у звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму кличного відмінка мають обидва слова, хоч друге слово може мати і форму називного відмінка (*добродію бригадирє (бригадир), пане професорє (професор), товаришу офіцерє (офіцер)*);

б) у звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форми кличного відмінка набуває як загальна назва, так і власне ім'я (*студентко Марино, колего Віталіно, панно Ірино, лаборанте Меланіє, аспіранте Климє, асистентє Соломіє, слухачу Арсенє*);

в) у звертаннях, що складаються з двох власних назв – імені та імені по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка (*Любаво Миколаївно, Павлино Євгенівно, Тарасє Даниловичу, Сергію Андрійовичу, Віталіно Анатоліївно, Ганно Тарасівно, Романє Сергійовичу*);

г) у звертаннях, що складаються з загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка має тільки загальна назва, а прізвище зберігає форму називного відмінка (*панє Ковальчук, пані Ковальчук, дебїторє Попова, дебїторє Попов, завідувачу Калинич, студентко Забіла, інженерє Гончар*), хоча прізвища, у принципі, мають форму кличного відмінка.

Найбільш поширеною формулою є „Шановний (-а) пане (пані, панно) + посада, звання у кличному відмінку” або „Шановний (-а) пане (пані, панно) +

прізвище”. Звертання громадянин (громадянка) є суто офіційним і використовується тільки в юридичних документах у поєднанні з прізвищем [7, 213]. *Додатково див. словник-довідник Л. Скрипник, Н. Дзятківської [13, с.299-315], правопис [14, с.105-107].*

Правопис слов'янських прізвищ українською мовою

Прізвища, що походять з інших мов, не перекладаються! Вони записуються українськими літерами з максимальним наближенням до звучання в мові-оригіналі. Неслов'янські прізвища записуються за загальними правилами правопису іншомовних слів. При записуванні слов'янських прізвищ з російської на українську мову загалом зберігаються усі приголосні та голосні а, я, у, ю, о. Особливу увагу слід звернути на російські літери е, ё, и.

1 Російське е передається через українське е в таких випадках:

а) у середині прізвищ, утворених від спільних українсько-російських та іншомовних основ власних імен та загальних назв (*Мелехов, Бережнов, Лермонтов, Теодоров, Печерський, Леваневський, Шаблевський, Лелевель*);

б) у префіксах *без-, пре-, пере-, через-, меж-, не-* та ін. (*Нечеса, Немиров, Перевалов, Безухов, Безбородов, Межрядов*).

2 Російське є передається через українське є в таких випадках:

а) на початку прізвища (*Єнацький, Єкшов, Єсенін, Євич, Єлагін, Єжов, Єфремов*);

б) у середині прізвища після голосного і при роздільній вимові після приголосного, тобто після апострофа та м'якого знака (*Воєвода, Троєкуров, Предаєвич, Григор'єв, Євген'єв*);

в) у суфіксах *-єв, -єєв* (*Панаєв, Лаптеєв, Дєєв, Євсєєв, Ігнат'єєв*); але якщо ці суфікси стоять після шиплячих *ж, ч, ш, щ* або *р, ц*, то вживаються суфікси *-єв, -єєв* (*Лужєєв, Грошеєв, Якушеєв, Брянцев, Лазарєєв, Малішеєв, Плещєєв, Кіреєєв, Андрєєєв*);

г) у середині прізвищ, утворених від російських основ, коли російському е в основі звичайного слова відповідає українське і у звичайному слові:

рос. Пешков (*пешком*) – укр. Пешков (*пішки*)

рос. Лєсков (*лесок*) – укр. Лєсков (*лісок*)

рос. Рєпин (*репа*) – укр. Рєпін (*ріпа*)

рос. Смєхов (*смєх*) – укр. Смєхов (*смїх*)

рос. Звєрєв (*звєрь*) – укр. Звєрєв (*звір*)

рос. Вєтров (*вєтер*) – укр. Вєтров (*вітер*)

рос. Грїбєдєв (*єсть грїбы*) – укр. Грїбєдєв (*їсти грїби*)

3 Російське ё передається:

а) як *ЙО* на початку прізвища, у середині після голосних, твердих приголосних (*Йожиков, Соловійов, Койотов, Панайотов, Воробійов*);

б) як *БО* в середині прізвищ після м'яких приголосних (*Куравльов, Мальований, Пузирьов, Найдьонов*);

в) як *О* після шиплячих *Ч, Ш* (*Лихачов, Хохлачов, Хрущов, Лобачов, Щоткін, Щипачов*).

УВАГА! Кілька прізвищ, утворених від імен, спільних для обох мов, записуються не за правилами, а за традицією написання цих імен в українській мові: рос. *Артёмов* (Артём) – укр. *Артемов* (бо Артем), рос. *Семёнов* (Семён) – укр. *Семенов* (бо Семен), рос. *Фёдоров* (Фёдор) – укр. *Федоров* (бо Федір – Федора).

4 Російське и передається через українське і в таких випадках:

а) на початку прізвищ (*Іванов, Ігнатов, Ісаєв, Ільїнський*);

б) у середині прізвищ, утворених від суто російської основи слова чи імені (*Філатов, Філінський, Фірсов, Ніколаєв, Нікітін*);

б) у російському суфіксі *-ин*, який передається українським *-ін* (*Путін, Каразін, Непряхін, Мухін, Соломін, Черьомушкін*); але після шиплячих *ж, ч, ш, щ* та *ц* вживається суфікс *-ин* (*Кожин, Добичин, Гришин, Брицин*); після апострофа чи м'якого знака пишеться суфікс *-ің* (див. далі).

5 Російське и передається через українське и в таких випадках:

а) після шиплячих *ж, ч, ш, щ, та ц* перед наступними приголосними (*Жилов, Чижов, Шилов, Шишацький, Ширшов, Шишло, Цецилін, Щипакін*);

б) у прізвищах, утворених від спільних українсько-російських основ власних імен та загальних назв, коли російському *-и* у звичайному слові відповідає українське *-и*:

рос. *Виноградов* (рос. виноград) – укр. *Виноградов* (бо виноград)

рос. *Лихачёв* (рос. лихо) – укр. *Лихачов* (бо лихо)

рос. *Малиновский* (рос. малина) – укр. *Малиновський* (бо малина)

рос. *Титов* (рос. Тит) – укр. *Титов* (бо Тит)

в) у префіксі *при-* (*Привалов, Придувалов*), у суфіксах *-ович, -евич, -ник* та суфіксах *-ик, -ич* якщо вони стоять після приголосного (*Рудич, Колодич, Коханевич, Корольков, Васильчиков*);

г) у російських прізвищах на *-их (-ых)* (*Светліх, Седіх, Крутіх, Черніх, Крепкіх*).

6 Російське и передається через українське ї:

а) після голосного (*Аїтов, Заїкін, Караїмов*);

б) після апострофа та м'якого знака при роздільній вимові (*Гур'їн, Захар'їн, Ільїн*).

7 Російські прізвища, що закінчуються на *-ой* передаються українським *-ой* (*Олімської, Толстой, Полевой*).

8 У російських прізвищах та іменах м'який знак вживається тільки після приголосних д, т, з, с, ц, л, н для передавання їх м'якості чи роздільної вимови після них (закономірно, якщо у російському варіанті прізвища після приголосних д, т, з, с, ц, л, н є м'який знак, то він збережеться і в українському варіанті: рос. *Аркадьєв* – укр. *Аркадьєв*, рос. *Савельєв* – укр. *Савельєв*, рос. *Мартьянов* – укр. *Мартьянов*, рос. *Третьяков* – укр. *Третьяков*, рос. *Гуськов* – укр. *Гуськов*, рос. *Коньков* – укр. *Коньков*, рос. *Кузьмин* – укр. *Кузьмін*). Після решти приголосних м'який знак не вживається (*Голуб*, *Кобзар*, *Стовбур*, *Бородач*, *Ігор*, *Любов*).

10 Російські прізвища з суфіксами *-ский*, *-цкий*, *-ской*, *-цкой* в українському варіанті обов'язково передаються з м'яким знаком (*Немировський*, *Збаразький*, *Драгомерецький*, *Залюбовський*, *Баратинський*).

11 В українському варіанті прізвища з суфіксом *-ец* обов'язково передаються з м'яким знаком (рос. *Емец* – укр. *Ємець*, рос. *Швец* – укр. *Швець*, рос. *Коломоец* – укр. *Коломоець*).

12 Апостроф у прізвищах вживається за загальними правилами після б, п, в, м, ф, к, р, перед я, ю, є, ї при роздільній вимові (*М'ясоєдов*, *П'янов*, *Рум'янцев*, *Юр'єв*, *Артем'єв*, *Лук'янов*, *П'ятнов*, *П'ятихатський*, *Хом'яков*). Та якщо я, ю, є позначають голосні а, у, е після м'яких приголосних, апостроф перед ними не ставиться (*Рюмін*, *Ветров*, *Беликов*, *Белов*, *Пясецький*, *Петухов*).

Останнім часом переклад текстів здійснюється за допомогою комп'ютерних програм. Такі переклади слід перевіряти особливо уважно, оскільки комп'ютер може сприймати власні назви як звичайні слова і відповідно перекладати, а не передавати їх, що є грубим порушенням норм українського правопису. Так, наприклад, російські прізвища *Полушина* (від „полушка”), *Бузило*, *Медведь*, *Филин* можуть бути перекладені як *Напівшина*, *Бешкетувало*, *Ведмідь*, *Сич*, хоча правильно було б *Полушина*, *Бузило*, *Медведь*, *Філін*.

Додатково див. правопис [14, с.105-107], словники-довідники Л. Скрипник, Н. Дзятківської [13, с.299-315], Л. Белея [1], І. Глинського [3], Ю. Федька [10; 11], статті П. Гайдукевича [2], І. Желєзняка, [4], А. Могили [8].

Вживання назв осіб за професією, посадою, науковим ступенем, званням

Професія (лат. *professio*, від *profiteor* – оголошую своєю справою) – це вид трудової діяльності, що виникає в процесі суспільного поділу праці, і який потребує для її виконання певних здібностей, спеціальних теоретичних знань і практичних навичок. Професія визначається характером створюваного продукту, знарядь праці і специфічних умов виробництва (наприклад, менеджер, секретар, фрезерувальник, шліфувальник, слюсар, коваль, штампувальник, зварник).

Спеціальність (від лат. *species* – рід, вид) є підвидом професії, що визначається подальшим поділом праці в рамках однієї професії. Наприклад, за професією лікар, за спеціальністю – хірург (терапевт, ендокринолог тощо).

Кваліфікація фахівця визначається рівнем спеціальних знань, практичних навичок і характеризує ступінь складності виконуваного працівником конкретного виду роботи. До кваліфікованих кадрів належать працівники, які мають теоретичні знання і практичні навички, що вимагають відповідного навчання й атестації. Сучасні кваліфікаційні рівні: молодший спеціаліст (технікум, коледж), бакалавр, спеціаліст, магістр (університет, інститут, академія). Вищими кваліфікаційними рівнями є наукові ступені кандидата і доктора наук, які присуджуються після захисту дисертації.

Посада – службове становище, пов'язане з виконанням певних обов'язків у якій-небудь установі, на підприємстві; місце, посада. Наприклад, за фахом філолог, спеціальність – українська мова та література, науковий ступінь – кандидат філологічних наук, посада – викладач кафедри українознавства.

Звання – офіційно присвоєна назва, яка означає ступінь професійної службової, наукової кваліфікації в певній галузі. Є звання почесні, військові, академічні, спортивні, персональні, кваліфікаційно-професійні, лауреатів премій, конкурсів тощо. У вищій школі звання часто збігається з назвою посади: можна бути на посаді професора (доцента), але не мати наукового звання професора (доцента), яке присвоюється тільки після виконання відповідних кваліфікаційних вимог.

Працівники відділу кадрів, оформлюючи організаційно-розпорядчу документацію, зокрема структуру і штатну чисельність підприємства повинні керуватися Національним класифікатором України „Класифікатор професій” (ДК 003:2010: чинний від 01.11.2010) [9], який було ухвалено на зміну ДК 003:2005 у зв'язку з державною програмою переходу на міжнародну систему обліку і статистики. Державний класифікатор призначено для центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, Федерації роботодавців України, всіх суб'єктів господарювання під час оформлення трудових книжок працівників. У зв'язку з інтенсивним розвитком нових видів економічної діяльності та технологій професійні назви робіт, наведені в цьому класифікаторі, рекомендовано застосовувати також під час утворення нових назв професій та посад.

В офіційно-діловому мовленні серед іменників на означення статусу, посади, наукового ступеня, звання, перевага надається формам чоловічого роду незалежно від того, про кого йдеться – чоловіка чи жінку (навіть коли є відповідники жіночого роду в загальнонародній мові): тільки *аудитор, брокер, бухгалтер, викладач, губернатор, дебітор, директор, дієтолог, доцент, експерт, інженер, касир, комендант, лаборант, маркетолог, менеджер, мер, технолог.*

Не мають форм жіночого роду і більшість професій, наприклад, тільки *водій, муляр, столяр, токар, перукар, складув, стиліст, слюсар, будівельник, візажист*, хоч це може бути і жінка, наприклад: *Найкращим візажистом року було визнано Меланію Матвєєву. Статистика ДТП свідчить, що найбільш вихованими водіями є жінки.*

Останнім часом у засобах масової інформації досить часто послуговуються формами на зразок *завідувачка, філологиня, лікарка, дикторка, докторка, професорка, прем'єрка, депутатка, викладачка, касирка, лаборантка*, – в усному мовленні, публіцистичному, художньому стилях такі форми допустимі, однак заборонені в науковому і діловому стилях. Не можна вживати також іменники з суф. *-ша, -иха* через їх розмовний характер (*головиха, агрономша, дикторша*).

З іменниками на позначення посад, професій, звань узгоджуються прикметники та дієслова, тобто останні також мають форму чоловічого роду незалежно від статі особи: *головний лікар підписав, генеральний прокурор дозволив*.

Але якщо вказується прізвище жінки, то тоді дієслово узгоджується з прізвищем, тобто набуває форми жіночого роду: *провідний науковий співробітник Вишневська підписала, професор Дунаєвська зазначила*.

Називання людей за видом діяльності у формі чоловічого роду є наслідком соціально-культурного розвитку суспільства – по суті до початку ХХ століття за жінками не визнавалося право на самореалізацію поза межами сім'ї, що позбавляло жінок сенсу здобувати освіту, професію. Якщо ж жінка мала можливість навчатися, то зазвичай вона опановувала літературу, мистецтво, відповідно зараз у жіночому роді в документах вживаються *учениця, вихованка, студентка, аспірантка, друкарка, дипломантка, дисертантка, авторка, поетеса, піаністка, артистка*. Коли жінка працевлаштовувалася, без спеціальної освіти вона зазвичай виконувала лише найменш кваліфіковану роботу, тому зараз і наявні в діловому мовленні форми жіночого роду саме для низькокваліфікованих професій (*прибиральниця, шліфувальниця, пакувальниця, доярка, санітарка*). Деякі професії навіть не мають відповідників чоловічого роду, оскільки чоловіки таку роботу не виконували, наприклад: *покоївка, нянька, праля, модистка, друкарка, економка, сестра-господиня, швачка*, хоча однаковою мірою використовуються *медична сестра і медичний брат*.

Спорт як окремий вид професійної діяльності людини сформувався вже в ХХ столітті, тому тут використовуються форми чоловічого і жіночого роду (залежно від статі особи), наприклад: *баскетболіст і баскетболістка, фігурист і фігуристка, футболіст і футболістка, волейболіст і волейболістка*, хоча тільки *майстер спорту* для обох статей.

Іноді простежується смислова різниця у значенні професій у чоловічому і жіночому родах, наприклад:

Стюард – буфетник, офіціант на пасажирському морському судні
Стюардеса – офіціантка на пасажирському літаку
Друкар – фахівець друкарської справи, поліграфічного виробництва
Друкарка – жінка, яка друкує текст на друкарській машинці
Швець – чоботар, майстер, який шиє і лагодить взуття
Швея – кравчиня, жінка, яка шиє одяг

Відповідно до державного класифікатора, загальноприйнятий іншомовний синонім професійної назви роботи може використовуватися як самостійна або альтернативна професійна назва роботи. Наприклад, *менеджери (управителі) у сільському, мисливському, лісовому, рибному та водному господарствах; фахівець з методів розширення ринку збуту (маркетолог); фахівець з коштовного каміння (гемолог); аукціоніст (ліцитатор); начальник доку (докмейстер); повірений морський (супервайзер); секретар навчальної частини (диспетчер); чистильник приміщень (клінер).*

При перекладі текстів з російської мови слід зважати на те, що назвам посад, наукових ступенів, звань, професій, вираженим в російській мові дієприкметниками, в українській мові відповідають іменники:

рос.	укр.
<i>заведующий отделом, секцией</i>	<i>завідувач відділу, секції</i>
<i>командующий армией</i>	<i>командувач армії</i>
<i>исполняющий обязанности</i>	<i>виконувач обов'язків</i>
<i>управляющий</i>	<i>управитель</i>
<i>нападающий команды</i>	<i>нападник команди</i>
<i>служащий банка</i>	<i>службовець банку</i>
<i>рабочий завода</i>	<i>робітник заводу</i>

У формі дієприкметника в українській мові маємо назви *вожатий, підлеглий, черговий, слідчий* (прокуратури), *ведучий* (програми), але рос. *ведущий специалист – провідний спеціаліст, ведущая шестерня – ведуча шестірня* (у механіці).

Укладаючи тексти документів, варто врахувати і те, що українському діловому мовленню не властиві назви суб'єктів дії з суфіксом *-щик, -чик*:

рос.	укр.
<i>упаковщик</i>	<i>пакувальник</i>
<i>нормировщик</i>	<i>нормувальник</i>
<i>уборщик</i>	<i>прибиральник</i>
<i>кладовщик</i>	<i>комірник</i>
<i>учетчик</i>	<i>обліковець</i>
<i>поставщик</i>	<i>постачальник</i>
<i>хлораторщик</i>	<i>хлораторник</i>
<i>ответчик</i>	<i>позивач</i>
<i>укладчик</i>	<i>укладальник</i>
<i>облицовщик</i>	<i>лицювальник</i>

Для компактності розміщення інформації на папері назви посад, наукових ступенів, звань або професій у текстах документів можуть

скорочуватися, але тільки при прізвищах, наприклад: *акад. Борисовець П.М., інж. Колодич О.В., проф. Хорунжий Ю.І.* Імена та по батькові в документах скорочуються тільки до ініціалів і тільки при прізвищах. При цьому слід пам'ятати, що відповідно до технічних правил друкування текстів на комп'ютері між скороченою назвою посади чи професії і прізвищем, прізвищем та ініціалами проставляється не звичайний пробіл, а нерозривний (рос. жесткий) – Ctrl + Shift + пробіл. На моніторі комп'ютера, при активізації функції „Недруковані знаки”, на місці нерозривного пробілу має з'явитися кружечок у вигляді індексу: *доц. Васильченко П.П.* У звичайному вигляді (на папері) там немає ніяких позначок.

Назви посад, наукових ступенів, звань, є невід'ємним елементом реквізиту „Підпис”.

Для зручності елементи реквізиту найкраще вносити у приховану таблицю на три стовпчики. Для цього потрібно створити таблицю, унести в неї потрібну інформацію й активізувати опцію „Границы и заливка” → „Таблицы нет” або можна скористатися відповідною опцією на робочому рядку.

Назви посад, ступенів, звань розміщуються в лівому стовпчику і вирівнюються за лівим флангом при нульовому положенні табулятора. Центральний стовпчик залишається вільним для підпису посадових осіб, а в правому – ініціали і прізвище посадової особи (тільки в такому порядку!).

Якщо реквізит „Підпис” посадової особи складається, наприклад, з назви посади, наукового ступеня, звання, його (елемент реквізиту) потрібно розмістити на декількох рядках лівого стовпчика, розділивши на логічні частини клавішею Enter. У такому випадку ініціали та прізвище обов'язково розміщуються на рівні останнього рядка елемента (інформація в обох стовпчиках вирівнюється за лівим краєм при нульовому положенні табулятора; таблицю не приховано для наочності):

Доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства
ДВНЗ „Український державний
хіміко-технологічний університет”

Л.М. Шарафєєва

Якщо документ підписуватимуть декілька посадових осіб, їх реквізити також розміщуються у прихованій таблиці на три стовпчики один під одним у послідовності відповідно до посади (від вищої до нижчої). Між реквізитами посадових осіб має бути відступ в один-два рядки (найкраще робити два рядки прихованої таблиці), наприклад (таблицю не приховано для наочності):

Директор
заводу „Арсенал”

Т.Д. Боровець

Виконувач обов'язків
головного бухгалтера

М.О. Чупина

Якщо документ підписуватимуть рівні за посадою особи, наприклад, сторони в договорі або у грифах затвердження і погодження, їх підписи розміщуються на одному рівні. Для цього також використовується прихована таблиця на три стовпчики, де середній стовпчик можна дещо звужити залежно від розташування реквізитів у лівому та правому стовпчиках (таблицю не приховано для наочності):

Директор
Фірми „Сиріус”

Директор
фірми „Меркурій”

_____ А. М. Кавун

_____ Л.О. Конвісаров

Екземпляри документів, що залишаються у справі підприємства, у тому числі і додатки, повинні мати оригінальні підписи посадових осіб і візи погодження, за винятком копій вихідних листів, де замість підпису повинна бути позначка про засвідчення копій. Якщо посадова особа, підпис якої було передбачено на проекті документа, відсутня, то документ підписує особа, що виконує його обов'язки чи його заступник. При цьому фактична посада особи, що підписала документ, не вказується.

Вживання форм давального відмінка (директору чи директорові)

При укладанні текстів документів слід зважати на те, що назви посад, наукових ступенів, звань, професій, які є іменниками чоловічого роду II відміни, в давальному відмінку однини можуть мати закінчення -у, -ю і паралельні до них -ові, -еві, -єві.

Традиційно в назвах істот закінчення -ові, -еві -єві та -у, -ю вживаються однаковою мірою, а в назвах неістот переважають закінчення -у, -ю, наприклад: *Роману – Романові, Віталію – Віталієві, Андрію – Андрієві*, але тільки *тексту, комп'ютеру, університету*.

У діловому мовленні в назвах посад, наукових ступенів, звань, професій перевага надається закінченням -у, -ю: *професору, лікарю, викладачу, товаришу, пану*.

Щоб уникнути одноманітних форм, коли поряд пишуться два іменники чоловічого роду (наприклад, у „шапках” заяв, доповідних і пояснювальних записок, у розписках і дорученнях, службових листах), слід чергувати форми з різними закінченнями, вживаючи перше слово із закінченнями -ові, -еві, -єві. Зазвичай це буває тоді, коли посадовою особою є чоловік, прізвище якого відмінюється як іменник II відміни (*директорові фірми Ходилку Віталію*).

Якщо ж прізвище посадової особи є іменником I відміни чи прикметником або зовсім невідмінюваним, то закінчення -ові, -еві, -єві не

вживаються (*президенту Гаркуші Василю, директору Доброгорському Івану, логісту Живаго Данилу*). Не вживаються закінчення -ові, -еві, -єві і тоді, коли адресат є особою жіночої статі (*продавцю Кульчевській Юлії, інженеру Хижняк Людмилі*).

Іменники з суфіксами *-ов, -ев, -єв, -єєв, -єєв, -ів, -їв, -ин, -ін, -їн* та прізвища з такими суфіксами у давальному відмінку однини мають тільки закінчення *-у(-ю)*, наприклад: *користувачу Петрову Павлу, татарину Шарафєєву Харису*.

У деяких випадках внаслідок омонімії форм родового і давального відмінків іменників чоловічого роду II відміни може виникати змістова неоднозначність тексту документа. Так, словосполучення *подяка працівнику* є однозначним, оскільки в родовому відмінку іменник *працівник* має закінчення *-а*. Однак у словосполученні *привітання заводу* другий іменник може означати і адресата (кого вітають), і суб'єкта дії (хто вітає), оскільки форми родового і давального відмінка цього слова збігаються. У таких випадках вживання -ові, -еві -єві чи -у, -ю в назві об'єкта буде залежати від потрібного контексту.

Додатково див. український правопис [14, с.71]

Практичні завдання

1 Подані чоловічі прізвища записати у вигляді колонок відповідно до типу відмінювання: 1 – іменникові, 2 – прикметникові, 3 – ті, що не відмінюються

а) Оверченко, Шуть, Йонін, Бураго, Мисливець, Нешумаєв, Корж, Кіреєв, Зеров, Загребельний, Баришев, Котляревський, Жіоно, Гаркуша, Ганжа, Полежаєв, Піккіо, Олійник, Квітницький, Родзянко, Колісник, Ковальчук, Каніболоцький, Наливайко, Іпсиланті, Мороз, Зайцев, Петров, Шевченко, Джигарханян, Абашидзе, Симоненко, Рудзь, Козачковський, Стефаник, Кисіль, Костенко, Ветров, Малишко, Донської;

б) Яшин, Богорський, Фірсов, Турган, Лянцкоронський, Голобородько, Алексашин, Гашек, Хмиловський, Каразін, Баранник, Бородін, Комашко, Лях, Чиковані, Непряхін, Євсєєв, Безпалько, Неподкупний, Енгельгардт, Левада, Озерний, Благово, Гукасян, Білокінь, Тассо, Білоцерківський, Шеллі, Молод, Недашківський, Розсоха, Бєлих, Чорнуха, Грамші, Гронський, Остапчук, Дмитренко, Міщєрський, Сизько, Вашингтон, Ходилко, Аїтов, Убийбатько;

2 Подані жіночі прізвища записати у вигляді колонок відповідно до типу відмінювання: 1 – іменникові, 2 – прикметникові, 3 – ті, що не відмінюються

а) Калинич, Масич, Кравченко, Катаказі, Солдатова, Грибанова, Дика, Антоневич, Ходилко, Ліпченко, Тєліга, Кобилянська, Штирмер, Кияниця, Гамалія, Ковальова, Дєєва, Міцкевич, Шитикова, Гаркуша, Заволока, Нечеса,

Зборовська, Ільницька, Агєєва, Голуб, Баландьє, Лазаревська, Береговець, Сфимова, Бобрикїна, Круневич, Катунїна;

б) Заплойсвїчка, Долгорукова, Гребенюк, Дудка, Зеленська, Кїбка, Коптева, Коркїна, Найда, Жемчужникова, Дїброва, Кудря, Зачепа, Фїрдуосї, П'ятковська, Заворотня, Джалї, Іванова, Петрова, Маларме, Житецька, Сидорова, Артемова, Зайцева, Лобановська, Гайова, Майна, Гощинська, Гамсахурдіа, Крижанич, Лелевель, Зуєва;

3 Від поданих імен утворити чоловічі і жіночі імена по батькові, наприклад: Андрій – Андрійович, Андрїївна

а) Олексїй, Макар, Вадим, Святослав, Руслан, Віталїй, Петро, Роман, Сергїй, Богдан, Антон, Андрїян, Мирон, Роман, Борис, Тарас, Антип, Йосип, Аркадїй, Генрїх, Родїон, Федїр, Мирослав;

б) Олег, Казимир, Захар, Арсен, Людвїг, Демид, Тимофїй, Михайло, Архип, Ернест, Федїр, Потап, Леонїд, Ігор, Валерїй, Костянтин, Семен, Мечислав, Євген, Клим, Максим, Остап, Ростислав;

4 виправити помилки в іменах по батькові

а) Сергїєвна, Генадїйович, Григорїйович, Тимур'ївна, Яковна, Марковна, Васильйович, Давидовна, Семеновна, Титовна, Юр'ївна, Миколаєвна, Романовїч, Дмитрїївна, Савелїч, Арт'юмович, Григорїївна, Лаврентївна, Інокентївна, Ігоровїч, Валерович, Кузмінічна, Ільївна, Левовна, Дмитровна;

б) Тимофєєвна, Гордїївна, Микитовна, Олексїєвич, Всеволодовна, Ігнатїєвна, Костьович, Георгїйовна, Тихоновїч, Вячеславовна, Кїмич, Ігоревич, Тадейовна, Станїславич, Аркад'євич, Степанич, Анатолїєвич, Яковна, Сидоровїч, Терентїєвич, Інокентїєвич, Андрїєвна, Григорїївна, Ільївна, Васильївна, Тихоновїч, Кузьмовїч.

5 Утворити кличну форму від чоловічих і жіночих імен. Зразок: Степан – Степане

Микита, Артем, Нестор, Кирило, Сергїй, Юрїй, Микола, Кузьма, Любомир, Ярослав, Михайло, Тимофїй, Максим, Марат, Леонїд, Ігор, Костянтин, Роберт, Інга, Зоя, Любов, Валентина, Юлія, Ольга, Алла, Інна, Марїя, Галина, Полїна, Оксана, Олена, Світлана, Наталя, Леся, Неля.

6 Подати словосполучення у кличному відмінку

а) шановний пан посол, Ваша Високїсть, добродїй Тесленко, Леся Сергїївна, Любов Василївна, Олег Костянтинович, Сергїй Романович, пан коректор, шановний колега, любий друг, дорога подруга, пан академік, пани партнери, Лариса Кузьмївна, Микола, банкір, працівник, шофер;

б) пан президент, Ваша величність, Ваша Святїсть, шановний пан, Інна Борисївна, Зоя Григорїївна, Степан Маркович, Марат Назарович, панї Галина,

товариш майор, пан інвестор, Петро Миколайович, пан голова, шановна комісія, пани депутати, дорогий колега, робітник, касир, позивач.

7 Передати українською графікою прізвища

а) Ивлев, Молодейшева, Балакирев, Болдырев, Глебов, Малышев, Кривошеев, Семилетов, Потеев, Шпарёв, Москалёв, Брагин, Сибиркин, Шурыгин, Шатохин, Кашицын, Заика, Веселовский, Лермонтов, Есенин, Чижов, Гурьин, Третьяков, Астафьев, Лисицын, Лиходеев, Плещеев, Лобачёв, Щипачёв, Брицын, Сидоров, Васильев, Гурьин, Епифанов, Нехорошев, Рудич;

б) Арефьев, Головлев, Жилин, Никитин, Николаев, Пьянов, Мартьянов, Юрьев, Соловьев, Ориховский, Черных, Ильин, Воинов, Таиров, Захарьин, Чичиков, Багиров, Пушкин, Гаршин, Шаховской, Ермолов, Чайковский, Погодин, Пергачёв, Шитик, Живков, Засулич, Пугачёв, Бестужев-Рюмин, Парчевский, Мацеев, Тимирязев, Тихомиров, Калиновский, Марцинкевич, Раич;

8 Виправити помилки у прізвищах

а) Семікіз, Григорьев, Данілов, Бондарь, Рудік, Куклачьев, Травкин, Воинов, Заікін, В'яземский, Малеев, Гиріч, Ходарев, Аракчєєв, Таіров, Подьячев, Николаєв, Щітов, Воробьйов, Веселовський;

б) Рудіч, Кліменко, Швец, Грігор'єв, Царьков, Алексєєв, Щипачьев, Прівалов, Лукьянов, Ніколаєв, Заікін, Вяземский, Малеев, Гірич, Ходарев, Зуев, Крижаніч, Терпігорев, Тітов.

9 Перекласти та провідняти словосполучення, враховуючи особливості відмінювання прізвищ, імен та по батькові

а) товаровед Скобельцина Лидия Максимовна; аудитор Новиченко Иван Тарасович; оператор Курочкина Инна Петровна; кладовщик Ерохина Екатерина Александровна; бухгалтер Добродед Василий Егорович, директор Пилипенко Ангелина Станиславовна;

б) кассир Осипов Всеволод Сергеевич; учетчик Вишняк Татьяна Васильевна; менеджер Ступак Игорь Ильич; заведующий Светлова Юлия Артёмовна; ревизор Никитин Борис Семенович; провизор Калач Арина Владиславовна.

10 Користуючись Класифікатором професій, визначити нормативні варіанти поданих професій

Гардеробщик, приймач товарів, робочий з благоустрою, дозировник ртуті, номерувальник, обрізач матеріалів, різьбонарізчик деталей годинників, тасьмівник, апаратчик сушіння, завідуючий канцелярії, корзинкар, перший замісник директора.

11 Повторивши особливості вживання назв осіб за професією, званням та посадою, відредагувати речення та обґрунтувати зроблені виправлення

Збори проводив заступник голови правління ЖБК Віола Вілецька. Литовченко Віталіна Анатоліївна працює вихователькою в дитячому садку с. Дмухайлівка з окладом у 1000 грн. Висловлюю подяку моїй науковій керівниці за допомогу в науковій роботі. На засіданні виступив майстер цеху Тетяна Воронко з пропозицією схвалити зразки художнього оформлення. Касирка Кібка Марина взяла відпустку за власний рахунок з 2 до 17 липня. Заяву потрібно писати на ім'я директриси. Наш староста – дуже активна студентка. Старший інженер з техніки безпеки Усінко Олеся підготував висновок про причини аварії. Контроль за виконанням наказу доручений заступниці директора Ходилко Олені. Наталю Забійчук переведено на посаду старшої наукової співробітниці відділу наукової інформації. Моя сестра працює інструкторкою-методистом у спецшколі. Усі документи треба вручити вчній секретарці факультету. Колодич Наталя є студентом рівненського університету.

Підсумкові запитання

На які групи поділяються прізвища залежно від типу відмінювання?

Які прізвища відмінюються як іменники першої і другої відміни?

Які особливості відмінювання прізвищ, що змінюються за типом іменників II відміни?

Які прізвища належать до прикметникового типу відмінювання?

Які особливості відмінювання чоловічих і жіночих прізвищ з суфіксами -ов,-ев, -єв, -ів,-їв, -ин,-ін, -їн?

Які прізвища є невідмінюваними?

Яким чином в українській мові утворюються імена по батькові?

Які відмінкові закінчення мають імена по батькові?

За якими правилами записуються голосні е, є в слов'янських прізвищах?

За якими правилами записуються голосні и, і, ї в слов'янських прізвищах?

Яким чином передається російський звук ё при записуванні російських прізвищ українською мовою?

Коли вживається м'який знак у слов'янських прізвищах?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белей, Л. Ім'я для дитини в українській родині: словник-довідник / Л. Белей. – Ужгород : Просвіта, 1993. – 117 с.
2. Гайдукевич, Т. Коли сформувалися українські прізвища / Т. Гайдукевич // Жовтень. – 1987. – № 6. – С. 92–95.
3. Глинський, І. Твоє ім'я – твій друг : довідник / І. Глинський. – К. : Веселка, 1985. – 238 с.
4. Железняк, І. До історії українських прізвищ / І. Железняк // Мовознавство. – 1976. – № 5. – С. 66–75.
5. Левченко, С. Словник власних імен людей / С. Левченко, Л. Скрипник, Н. Дзятківська. – К. : Наук. думка, 1976. – 316 с.
6. Масенко, Л. Українські імена та прізвища / Л. Масенко. – К. : Знання, 1990. – 48 с.
7. Мацько, Л. Риторика: навч. посіб. / Л. Мацько, О. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 311 с.
8. Могила, А. До правопису російських прізвищ / А. Могила // Українська мова в школі. – 1954. – № 4. – С. 70–72.
9. Національний класифікатор України : класифікатор професій ДК 003:2010 (на зміну ДК 003:2005) : чинний від 01.11.2010. – К. : Держстандарт, 2010.
10. Редько, Ю. Сучасні українські прізвища / Ю. Редько. – К. : Наук. думка, 1966. – 216 с.
11. Редько, Ю. Довідник українських прізвищ / Ю. Редько. – К. : Рад. шк., 1969. – 408 с.
12. Русанівський, В. Запозичені особові імена та прізвища / В. Русанівський // Складні питання сучасного українського правопису. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 103–124.
13. Скрипник, Л. Власні імена людей : словник-довідник / Л. Скрипник, Н. Дзятківська. – К. : Наук. думка, 1996. – 336 с.
14. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Ін-т української мови. – К. : Наук. думка, 2010. – 240 с.